

CESTY JAKO ZDROJ INSPIRACE PRO UROZENÉ STAVEBNÍKY OBDOBÍ ROMANTISMU A JEJICH ARCHITEKTY A STAVITELE TRAVELS AS A SOURCE OF INSPIRATION FOR THE NOBLE BUILDING OWNERS OF THE ERA OF ROMANTICISM AND THEIR ARCHITECTS AND BUILDERS

Binder Filip

PhDr. Filip Binder, Ph.D.
binder@hiu.cas.cz

Department of Modern Cultural and Social History
Institute of History
Czech Academy of Sciences
Prosecká 809/76, 190 00 Praha 9, Czech Republic

The author is a historian dealing with history of the 18th and 19th centuries, with a special focus on the history of aristocracy in the Czech lands.

Recenze | Review
PhDr. Mgr. Daniel Lyčka, Ph.D.
Ing. Mgr. Michal Vokurka, Ph.D.

Klíčová slova: *šlechta; aristokracie; cestování; romantismus; historismus; krajinářská tvorba*

Abstrakt: *Příspěvek se zabývá cestováním jako zdrojem inspirace pro stavební aktivity a krajinářskou tvorbu šlechty v českých zemích, k jejichž realizaci došlo v období romantismu. Text se zaměřuje na výpravy stavebníků a jejich architektů a stavitelů a ukazuje, nakolik mohly tyto cesty ovlivnit projekty úprav a výstaveb venkovských sídel šlechty a zakládání a adaptace krajinářských parků v jejich okolí. Příspěvek si klade otázku, zdali je tyto výpravy nutné vnímat jen jako intencionální zdroj inspirace pro danou činnost, nebo je možné o nich hovořit i jako o něčem, co cestovatelům nemělo sloužit jako příležitost k hledání inspirace pro jmenované projekty. Další otázkou je pak to, jestli v uvedeném období ovlivnily urozené stavebníky a jimi najaté osoby v tomto smyslu pouze cesty do Velké Británie, která v éře 19. století předurčovala architektonické a kulturní trendy ve velké části Evropy, nebo i výpravy na jiná místa. Odpovědi na tyto otázky hledá příspěvek na příkladu několika aristokratů usazených v českých zemích a výzkumu, v jehož rámci byl využit materiál uložený v českých i zahraničních archivech. Z analýzy dokumentů vyplynulo, že cestování je možné vnímat jako intencionální i neintencionální zdroj inspirace pro sledované projekty a že jejich iniciátoři i osoby v jejich službách vykonali cesty jak zahraniční, tak i domácí, které ovlivnily charakter těchto počinů. Díky tomu se zároveň podařilo poukázat na různorodost zdrojů inspirace v jejich pozadí.*

Úvod

Cestování představovalo a stále představuje jeden z prostředků kulturního transferu mezi různými částmi světa. V minulosti se to velmi výrazně projevilo v případech šíření uměleckých a kulturních trendů majících počátky v některých zemích, do nichž v rámci svých cest zavítali nejen nejrůznější umělci, architekti a stavitelé, nýbrž i ti, kteří tyto osoby zaměstnávali. Ve spojitosti s historickými českými zeměmi je i mezi laickou veřejností poměrně známou záležitostí například to, že pro recepci renesance či baroka byly v tomto prostředí významnými výpravy těchto osob zejména do Itálie, ovlivňující tehdy nejen adaptace a projekty výstaveb sídel šlechty a aristokracie, nýbrž i její krajinářskou tvorbu. Zatímco popularita renesance a baroka s postupem času pominula, zůstalo cestování inspiračním zdrojem pro výše uvedenou činnost i v pozdějších dobách, a to i v éře rokoka, klasicismu či historizujících stylů. Právě historizující styly, a mezi nimi například neogotika, se začaly prosazovat v éře preromantismu a romantismu a jejich popularita rostla ruku v ruce s cestováním šlechticů, architektů a stavitelů do zahraničí, a zejména do Velké Británie, jelikož se tyto osoby díky nim seznamovaly s aktuálními trendy evropského stavitelství, umění a krajinářské tvorby.

Úkolem studie je tudíž představit cesty jako jeden z inspiračních zdrojů pro tuto činnost, a sice ve spojitosti s obdobím romantismu a na základě příkladů spjatých s aristokracií usazenou v historických českých zemích a s jí najatými odborníky v podobě architektů a stavitelů. Text, který částečně vychází z dříve realizovaných výzkumů [1][2][3][4], se zaměří na vybrané aristokraty a na adaptace a výstavby jejich venkovských sídel v duchu historizujících stylů a úpravy jejich okolí, v nichž docházelo k zakládání zahrad a krajinářských parků. Cílem tohoto textu je posoudit, zdali v éře romantismu, již lze časově vymezit koncem 18. století na straně jedné a šedesátými lety 19. století na straně druhé, představovalo cestování intencionální zdroj inspirace pro tyto projekty (tj. cestovatel podnikal cestu za tím účelem, aby se nechal inspirovat), nebo je o něm možné hovořit i jako o neplánovaném zdroji

inspirace. Další otázkou, kterou si text klade, je to, zdali stavebníkům a osobám zaměstnaným v jejich službách jako zdroj inspirace posloužily pouze zmíněné cesty do Velké Británie, která tehdy – jak bude podrobně vysvětleno níže – udávala tón vývoji evropské společnosti i kultuře, umění, architektuře a krajinářské tvorbě, nebo je možné nalézt příklady jejich výprav do jiných míst, které lze i tak označit za zdroj inspirace pro jmenovanou činnost.

Studie také pojednává toliko o cestování, a nikoliv o dalších zdrojích inspirace pro uvedené aktivity, mezi které patřila například práce stavebníků, architektů a stavitelů s jakousi předlohovou literaturou nejrůznějšího druhu a pojetí, díky níž si osoby, o nichž předkládaná studie pojednává, rozšiřovaly obzory ohledně toho, jak je možné koncipovat jednotlivé projekty, i ohledně aktuálních trendů v oblasti stavitelství a umění. Cílem textu proto v žádném případě není zhodnotit, jaké důležitosti dosahovalo cestování jako inspirační zdroj ve srovnání s dalšími možnými i doloženými zdroji inspirace pro tyto projekty.

Na tomto místě je zapotřebí učinit ještě několik dalších vysvětlujících poznámek: Co se týče klíčových termínů pro předkládanou práci, pojednává text o zástupcích nejvyšší složky šlechty, aristokracie. Termín „šlechta“ není v žádném případě chápán jako synonymu k výrazu „aristokracie“, ale jako slovo nadřazené k tomuto pojmu. Studie také – jak už vyplývá z jejího názvu – rozlišuje mezi architekty na straně jedné a staviteli na straně druhé. Přestože mnohdy docházelo k protnutí obou rolí u jedné osoby, což je případ i některých jedinců, o nichž text pojednává, rozumí se slovem „architekt“ autor koncepce projektů i jednotlivých stavebních plánů a návrhů a výrazem „stavitel“ pak ten, kdo měl na starosti technickou stránku provedení díla, tedy například dohled nad stavebními pracemi [5].

Prolog aneb doba „mání“: Antikománie, frankománie a anglománie

V souvislosti s nastíněním obecného kulturního vývoje Evropy v éře romantismu je třeba představit krátce to, co dané epoše předcházelo. Doba 18. století byla spojena s několika „máními“, z nichž některé s prosazováním romantismu zcela vymizely, nebo se alespoň částečně dostaly do stínu jiných „mání“. Doba před nástupem romantismu platila mimo jiné jako éra, během níž byly (nejen) šlechtické elity ze střední Evropy významně ovlivňovány kulturou Francie. Kromě architektury a umění, jimž i Francie do značné míry udávala tón, se stupňující se zájem šlechty o Francii, hraničí až s jistou posedlostí (a tudíž „mání“) odrážela i v jejich vztahu k francouzštině, která se ve šlechtickém prostředí stala jakýmsi sociolektem, či zvykem najímat pro své potomky francouzské vychovatele a učitele [6, s. 237]. V neposlední řadě byl jedním z důsledků popularity země galského kohouta v očích šlechty a aristokracie i fakt, že si tyto osoby vybíraly Francii jako cíl svých zahraničních cest. Éra frankománie, za níž je možné popularitu fenoménů spjatých s Francií označit, nicméně začala odeznívat po výbuchu Velké francouzské revoluce a sérii válek s Francií a později i s Napoleonem Bonapartem, ukončených v roce 1815.

18. století lze nicméně stejně tak charakterizovat jako období, kdy se elity společnosti, včetně šlechty, začaly znovu intenzivně zajímat o antiku a její dědictví. Na počátku tohoto trendu stálo jednak znovuobjevení Pompejí a následné vykopávky v tomto městě, jednak myšlenky německého učenca Johanna Joachima Winckelmannna, kterého lze považovat za zakladatele moderní archeologie. I antikománie se odrazila v cílech a programu cest šlechticů a aristokratů ze střední Evropy, kteří se v mnoha případech vydávali na putování „za antikou“, a to zejména na Apeninský poloostrov [7]. Antikománie 18. století měla v neposlední řadě vliv i na stavební projekty urozených jedinců realizované v duchu klasicismu a dalších antikizujících stylů.

Zatímco klasicismus lze v případě střední Evropy vnímat jako dominantní sloh ještě před polovinou 19. století, objevil se již dlouho předtím jeho konkurent, kterým byla neogotika či další historizující styly,

značící postupný nástup romantismu. První příklady neogotické architektury se v českých zemích začaly objevovat v krajinářských parcích, v nichž se nacházejí temply odkazující na středověk či umělé zříceniny. Zásadní zlom v recepci romantismu v prostředí šlechty ale znamenala až třicátá léta 19. století a další desetiletí, kdy se neogotika v jejím světě stala – a po zohlednění výše uvedených informací o frankománii a antikománii nikoliv překvapivě – nesmírně populární záležitostí. I zde je totiž možné vypozařovat souvislost s jistou mánií, kterou tehdejší Evropa zažívala – tentokrát s anglománií, jejíž podstatou bylo vzhlížení obyvatel starého kontinentu k Velké Británii a jejich obdiv k fenoménům spjatým s touto zemí a která elity ze střední Evropy vedla i k objevení krás Spojeného království během cest do něj.

Rostoucí zájem obyvatel pevninské Evropy o Velkou Británii, jenž má své počátky v 18. století, souvisel nejprve se záležitostmi hospodářského rázu a zdejšími vynálezy, jelikož Spojené království bylo kolébkou průmyslové revoluce. S postupem času se však Evropané začali zajímat i o jiné fenomény spjaté s britským prostředím, a to například o zdejší kulturu, literaturu, zákonodárství a politický systém, ale i krajinářskou tvorbu, umění a architekturu, jelikož i v těchto oblastech se nakonec Velká Británie stala vzorem pro ostatní země. Například koncept krajinářských parků, nazývaných podle původu parky anglickými a zakládaných na ostrovech již v době osvícenství, totiž velmi brzy přijala i kontinentální Evropa. Stejně tak i plody architektonických revivalů (tedy stylů napodobujících starší styly), a předně revivalu gotiky, jehož počátky lze na ostrovech vysledovat už v první polovině 18. století [8], objevovala na ostrovech velmi intenzivně zejména v průběhu dalšího století rovněž šlechta usazená v českých zemích, zvyklá ze své domoviny stále ještě na dominanci kánonu antikizujících stylů. I proto se její cesty za hranice vlasti staly jedním z prostředků kulturního transferu mezi českými zeměmi a Velkou Británií a odrazily se i v realizaci projektů výstavby a přestavby jejich sídel v duchu anglicizující neogotiky a dalších historizujících stylů či v její krajinářské tvorbě.

Obrázek 1 – Strawberry Hill House na předměstí Londýna, jeden z velmi raných příkladů architektury gotického revivalu (polovina 18. století) (zdroj: fotoarchiv autora)

Obrázek 2 – Zámek Hluboká (zdroj: fotoarchiv autora)

Cesty stavebníků jako inspirační zdroj pro jejich projekty

Velmi výrazně se dobová angломánie odrazila v podobě nejznámějších aristokratických sídel upravených či vystavených v duchu romantismu, k nimž patří zámky jako Hluboká, Hrádek u Nechanic či Lednice, které mohou být označeny za „kus Anglie v Čechách“ v případě prvních dvou jmenovaných památek, resp. za „kus Anglie na Moravě“ v případě posledně zmiňované stavby. Zatímco k britským výpravám stavebníka Lednice, knížete Aloise II. Josefa z Liechtensteina, neexistuje dostatečné množství relevantních pramenů, díky nimž by se badatel na tyto výpravy mohl zaměřit podrobněji, je u iniciátorů stavebních prací na Hluboké a Hrádku u Nechanic situace jiná. Přestože se některým stavebníkům a jejich zahraničním pobytům již v posledních desetiletích věnovaly četné studie, zaměřily se dané texty zpravidla pouze na některé z těchto cest nebo na jejich vybrané aspekty.

Je to případ britských výprav Jana Adolfa II. ze Schwarzenbergu. V popředí zájmu badatelů totiž zpravidla stála jeho první cesta na ostrovy vykonaná v letech 1825–1826 [9], kdy se kníže, tehdy ještě svobodný muž, nacházel uprostřed třetího desetiletí svého života. Dochoval se i cestovní deník mladého aristokrata, který se stal hlavním pramenem pro rekonstrukci výpravy [10]. Rovněž se ale dochoval další cestovní deník, pojednávající o cestě Jana Adolfa na korunovaci královny Viktorie v roce 1838, již se Schwarzenberg zúčastnil jako mimořádný atašé císaře Ferdinanda I. (V.) [11]. Schwarzenberga tehdy na ostrovy doprovázela také jeho manželka Eleonora, již byl v minulosti připisován hlavní vliv na rozhodnutí manželů přestavět Hlubokou [12], a schwarzenberský stavitel Wilhelm Nevenhorst. Právě na základě jeho přítomnosti usuzovali reprezentanti předchozího výzkumu, že aristokratický pár odcestoval do Anglie již s ideou upravit Hlubokou [13, s. 30]. Tuto hypotézu ale bylo možné potvrdit i díky analýze Schwarzenbergova deníku, která rovněž umožnila poopravit zařazené představy o rolích Jana Adolfa a Eleonory v souvislosti s ideou přestavby zámku.

Obrázek 3 – Harrachovský zámek Hrádek u Nechanic (zdroj: fotoarchiv autora)

Obrázek 4 – Liechtensteinský zámek v Lednici (zdroj: fotoarchiv autora)

Klíčové jsou v tomto ohledu úryvky vztahující se k putování manželů po britském venkově, na němž Jan Adolf a Eleonora hledali inspiraci pro adaptace svého jihočeského sídla. Společně proto navštívili i mnoho hradů, zámků a dalších šlechtických usedlostí vděčících za svou podobu gotickému revivalu, a to včetně královského hradu ve Windsoru. Své dojmy z něj prozradil kníže v tomto úryvku z 1. července 1838: „Přijeli jsme ke vstupu [do Windsoru], nasedli na koně a uháněli nádherným parkem. Všimli jsme si také pěkného výhledu. Co mě ale těšilo nejvíc, byla možnost, že u nás vytvořím ještě hezčí místo, než je toto zde. Takto jsem se stále projížděl s myšlenkami na Hlubokou, kde je k tomu ještě více vody a kde krajinu uzavírají pěkné hory.“ [11, nefol.] Právě tyto věty potvrzují nejen to, že pobyt na ostrovech měl manželům sloužit jako vědomé hledání inspirace pro jmenovaný projekt, nýbrž i to, že starší představy badatelů i laické veřejnosti o Janu Adolfovi jako

o stavebníkovi plnícím toliko přání své ženy jsou značně zkresené, neboť přestavba Hluboké byla stejně tak jeho vlastním přáním.

Na stěžejní úlohu stavebníka se nicméně v minulosti upozorňovalo v případě hraběte Františka Arnošta z Harrachu, Schwarzenbergova vrstevníka, který s knížetem zavítal na britské ostrovy v roce 1825. Až donedávna však nebyla známa existence pramenů, díky nimž by bylo možné zaměřit se na Harrachovy kontakty s ostrovní velmocí podrobněji. Tyto prameny jsou ovšem uloženy v jeho pozůstalosti v Rakouském státním archivu ve Vídni [14]. Například během první cesty do Velké Británie ve dvacátých letech 19. století psal hrabě dopisy (a to povětšinou francouzsky) svým rodičům a tetě, z nichž vyplývá jeho mimořádně pozitivní vztah ke Spojenému království [2, s. 60–62]. Pravděpodobně právě on také souvisí s jeho pozdějším rozhodnutím vybudovat na zelené louce nedaleko Hradce Králové nový zámek, který by svým exteriérem i interiéry odkazoval na Velkou Británii a její kulturu.

Obrázek 5 – Jan Adolf II. ze Schwarzenbergu (zdroj: Wikimedia Commons [15])

Harracha, profilujícího se jako aristokrat britského stříhu, spojuje se Schwarzenbergem skutečnost, že i on se ve třicátých letech vypravil do Anglie, aby sbíral inspiraci pro výstavbu Hrádku. Během svého pobytu na ostrovech navázal kontakty s tamějším architektem Edwardem Bucktonem Lambem, který vypracoval první sérii plánů pro Hrádek u Nechanic. Informuje o tom následující úryvek v dobovém periodiku vydaném v roce 1839: „Hrabě Harrach, rakouský šlechtic, jenž má velké majetky v Rakousku, Uhrách a Čechách, nedávno strávil několik měsíců v této zemi prohlížeje si zahrady a venkovská sídla v různých částech jak Anglie, tak Skotska s výhledem k vylepšení svého vlastního, až se navrátí [...]“ [16, s. 51] I tento příklad spjatý s Harrachem má tudíž výpovědní hodnotu o tom, že cesty aristokracie do Velké Británie nesloužily pouze jako nezáměrný zdroj inspirace pro stavební činnost, nýbrž i jako zdroj zamýšlený.

Obrázek 5 – Královský hrad Windsor (zdroj: fotoarchiv autora)

Obrázek 6 – František Arnošt z Harrachu (zdroj: Wikimedia Commons [17])

Třebaže byla doposud řeč pouze o Velké Británii, bylo by chybou se domnívat, že stavebníci romantických šlechtických sídel cestovali pouze do ní, aby své projekty obohatili odkazy na stavitelství Velké Británie. Vyplývá to z případu knížete Kamila z Rohanu, který v polovině 19. století upravil severočeský Sychrov tak, aby vypadal jako starobylé sídlo rodu pocházejícího z Francie, resp. z Bretaně. Navzdory tomu jsou i na Sychrově odrazy dobové angломánie téměř nepřehlédnutelné, jak dokládají například tudorské oblouky u hlavní brány i v interiérech zámku. Je rovněž doloženo, že Rohan navštívil jihočeský starý zámek v Rožmberku [18, s. 16], kde hrabě Jiří Jan Buquoy ve stejné době vytvářel muzeum přístupné veřejnosti. Také adaptace Rožmberka vycházely ze stavebníkovy, resp. architektovy přihlídnutí k britským šlechtickým sídlům, třebaže inspiračních zdrojů pro jeho úpravy bylo (stejně jako na Sychrově) mnohem více. Buquoyův úředník informoval hraběte o Rohanově návštěvě a o tom, že se knížeti líbilo několik místností, včetně Křížácké galerie, jejíž provedení bylo v ideové rovině inspirováno Křížáckými sály ve Versailles [19, s. 387] a v rovině

provedení pak britskými usedlostmi [20, s. 38]: „Na svém zámku [...] jsem ke stavbě zvolil gotický styl, tyto dvě místnosti, a zvláště galerie mě přivádí ke zcela jiným myšlenkám ve vztahu k provedení mých staveb. Požádám pana hraběte, abych sem někoho poslal k obhlédnutí těchto místností.“ [16, s. 16]

Obrázek 7 – Severočeský Sychrov (zdroj: fotoarchiv autora)

Daleko důležitější než propojení mezi Sychrovem, Rožmberkem a Velkou Británií je to, že tato ukázka ilustruje, že stavebníci romantických rezidencí mohli jako zdroj inspirace využívat nejenom cesty do Velké Británie, ale i jiných zemí a že nutně nemuseli – což je třeba zdůraznit – opouštět ani hranice vlasti, aby se mohli inspirovat v rámci realizace vlastních projektů. Zatímco o vlivu výprav šlechticů do Spojeného království v tomto ohledu nebylo totiž ani v minulosti pochyb, je uvedená informace něčím, co teprve čekalo na potvrzení.

Obrázek 8 – Rožmberk (zdroj: fotoarchiv autora)

Cesty stavebníků jako inspirační zdroj pro jejich krajinářskou tvorbu

Cesty urozených stavebníků však nutně nesloužily jako inspirační zdroj pouze pro projekty přestaveb a výstaveb jejich venkovských rezidencí, nýbrž i pro adaptace jejich okolí. V případě raného romantismu se hovoří o vlivu zahraničních cest na zakládání krajinářských parků či parků v jakémsi „přechodném stylu“. V posledních letech bylo doloženo, že například zakladatel krajinářského parku v Krásném Dvoře u Podbořan Jan Rudolf Czernin z Chudenic se na své cestě po střední a západní Evropě v letech 1779–1781 inspiroval v tom smyslu, že jeho zkušenosti ovlivnily koncepci celého parku i jeho jednotlivé součásti [21].

Zaměříme-li se na dobu 19. století, nalezneme obdobné příklady dokládající, že cestování může být vnímáno jako inspirační zdroj pro krajinářskou tvorbu aristokratů. Jeden z nich poskytuje již zmiňovaný kníže Jan Adolf II. ze Schwarzenbergu, který se o plody krajinářské tvorby zajímal už během své první britské cesty, během níž obdivoval britské zahrady a parky. Zajímavé nicméně je, že v roce 1838, tedy v době, kdy na ostrovech s manželkou a Wilhelmem Nevenhorstem hledal inspiraci pro přestavbu Hluboké, zároveň hledal inspiraci pro úpravy jihočeského venkova. Dokládá to úryvek v jeho deníku datovaný 1. srpna: „Z Londýna jsme vyjeli po třetí hodině a projížděli úžasnou krajinou, všechno zelené a svěží. Při tom všem jsem myslel, že i u nás by bylo možné mít mnohé z toho a že obrysy [našich] hor jsou ještě hezčí. Také je v některých krajinách u nás více vody.“ [11, nefol.]

Přestože by bylo po přihlédnutí k těmto větám nadmíru obtížné, ne-li přímo nemožné vysledovat, o jaké konkrétní prvky obohatil Schwarzenberg jihočeský venkov díky britské výpravě, umožňují prameny poukázat na to, že jedna z jeho dalších cest, neplánovaná jako inspirační zdroj pro tuto činnost, mohla ovlivnit výsadbu v jím zakládaných, resp. upravovaných krajinářských parcích. V roce 1843 totiž Jan Adolf navštívil Uhry, a sice především s cílem seznámit se s tamějším zemědělstvím a zemědělskými usedlostmi, které ho

zajímaly jako svědomitého hospodáře modernizujícího rodové velkostatky. Kníže nicméně i přesto věnoval značnou pozornost tamějším zahradám, parkům a krajíně obecně. Schwarzenberg mimo jiné navštívil dnešní Rusovce u Bratislavy (Karlbürg, Oroszvár), kde se nacházel romantický zámek rodu Zichy-Ferraris. Ještě více než on jej ale zaujal zdejší park, představující podle něj „nejkrásnější anglickou zahradu“ [22, nefol.] a opečovávaný zručným personálem: „Zahradník v Carlbürgu [sic] je velmi šikovný a přítel zahradnictví, nebo i zahradník se tam mohou mnohému naučit. Využití pěkných kusů stromů se mi velmi líbilo, člověk si [tu] všimne obezřetnosti, vkusu a rozvažování.“ [22, nefol.]

Přestože tento úryvek nepotvrzuje, jestli Schwarzenberg do Rusovců vyslal své zahradníky, je možné se domnívat, že jeho činnost na poli krajinářské tvorby do určité míry ovlivnila nejen návštěva areálu sídla rodu Zichy-Ferraris, nýbrž i uherského městečka Tata, během níž si prohlížel i tamější rybníky a výsadbu v jejich blízkosti. Spojení mezi jihočeským venkovem a Uhrami se nabízí díky této větě: „Velký rybník je velmi pěkně osázený a na Hlubokou a do Třeboně je možné toho mnoho přinést.“ [20, nefol.] Schwarzenbergův případ – třebaže by se nutně nemuselo jednat o případ jediný, na kterém by bylo možné uvedené doložit – tudíž potvrzuje výše zmiňovanou tezi, že se cesty pro stavebníky období romantismu, ať už jejich kroky mířily kamkoliv, stávaly v některých případech vědomým hledáním inspirace pro jejich krajinářskou tvorbu (jako u cesty knížete do Británie v roce 1838), zatímco v jiných zdrojích neintencionálním (jako u pobytu v Uhrách v roce 1843).

Cesty architektů a stavitelů jako inspirační zdroj pro stavební aktivity aristokratů v období romantismu

Věnujme se nyní ale i cestám osob, jež vstoupily do služeb samotných stavebníků. To, že i jejich výpravy mohly sloužit jako zdroj inspirace pro zamýšlené projekty, se vědělo již v minulosti. Potvrzuje to ostatně již zmíněný případ Wilhelma Nevenhorsta, který s Janem Adolfem a Eleonorou ze Schwarzenbergu navštívil

Velkou Británii v roce 1838. Výsledkem jeho pobytu na ostrovech byla práce *Einige Ansichten als Verschönerungs-Bau-Behelfe von Landschlössern, Wohn- und Wirtschaftsgebäuden, Cottages, Gartenverzierungen und Parkanlagen*, vydaná o osm let později ve Vídni a obsahující Nevenhorstovy nákresy venkovských staveb. Úkolem stavitele ale stejně tak bylo zachytit pro svého pána a jeho potřeby na papíře takovou architekturu, kterou Jan Adolf považoval za zajímavou a jež mu případně mohla sloužit jako zdroj inspirace pro úpravy Hluboké. Ačkoliv byl úkolem přestavět zámek nakonec pověřen Franz Beer, a nikoliv Nevenhorst, nelze popřít, že jeho přítomnost na ostrovech měla sehrát důležitou roli ve vztahu k možnosti knížete mít i po návratu do vlasti před očima podobu staveb, jimiž bylo žádoucí nechat se ovlivnit.

Také Karl Fischer, jeden z projektantů Hrádku u Nechanic, navštívil Velkou Británii. Přestože na základě dochovaných pramenů nelze potvrdit domněnky některých autorů, že Fischer ostrovy navštívil na přelomu třicátých a čtyřicátých let 19. století [17, s. 283], obsahuje pozůstalost hraběte Harracha korespondenci adresovanou jeho ženě Anně a dokládající, že Fischer v roce 1851, kdy se pozornost stavebníka upírala zejména k interiéřům stavby, zavítal na ostrovy spolu s jejím manželem: „Všechno tady dělám pěšky, Fischer to ale nevydrží, on je vždy hned unavený, přesto doufám, že nakreslí mnoho užitečného. Doufám, že mu ukážu ještě Crew [Crewe Hall], Haddonhall [Haddon Hall], Hatfield, psal jsem [lordu] Clanwilliamovi kvůli poslednímu.“ [23, nefol.] Z Harrachovy korespondence vyplývá několik nadmíru zajímavých informací - jednak to, že aristokrat nechtěl Fischerovi ukázat stavby vědčící za svou podobu neogotice, resp. gotickému revivalu, ale památky z doby tudorské gotiky a renesance z časů královny Alžběty Tudorovny a krále Jakuba Stuarta. To také jasně ukazuje, že projekty přestaveb a výstaveb aristokratických sídel v duchu romantismu nelze vnímat toliko jako přejímání neogotiky, nýbrž i dalších stylů (jak se jeví při pohledu na interiéry řady sídel, v nichž převládá nápodoba renesance).

Další zajímavou informací pak poskytuje jiný z dopisů hraběte určených Anně, a sice ten, jenž předcházal dopisu obsahujícímu výše uvedený úryvek. Harrachovy tehdejší řádky manželce totiž naznačují, že přání, aby se Fischer na britské ostrovy v roce 1851 vydal, nutně nemuselo být přáním aristokrata, nýbrž spíše přáním jeho zaměstnance, kterému bylo nakonec vyhověno: „Pokud budu na Hrádku spokojený s [jeho] výkonem,“ podotkl hrabě v červnu, „pak přece nechám Fischera jít sem na 14 dní [...]“ **[23, nefol.]**

Iniciativní roli architektů a stavitelů je možné doložit ještě na jednom případě souvisejícím s výstavbou Hrádku u Nechanic. Když Fischer v poměrně mladém věku zemřel, vystřídal jej v roli osoby mající za úkol dokončit výstavbu Hrádku stavební inženýr Josef Schuberth. Dochovalo se přitom několik jeho dopisů adresovaných Harrachovi. Z jednoho z nich vyplývá, že Schuberth ze své vlastní iniciativy vykonal cestu na Sychrov, aby na něm hledal inspiraci pro řešení několika detailů na Hrádku. Nejvíce jej tehdy zajímaly tamější skleníky a jejich konstrukce: „29. června jsem byl na Sychrově, kde byla Jeho Jasnost kníže Rohan tak laskava, že mi sama ukázala zámek a udělila svolení, abych si mohl prohlédnout skleníky. U nich jsou hlavní nosníky z litiny a [prostory] mezi okny z tepaného železa.“ **[24, nefol.]**

Iniciativní roli architekta ukazuje v neposlední řadě i příklad romantických úprav Lednice, jejichž adaptace měl zpočátku na starosti mladý vídeňský projektant Georg Wingelmüller, který byl také tím, kdo knížeti Aloisi Josefovi z Liechtensteina doporučoval „staroanglický styl“ pro přestavbu sídla bohatého rodu **[25]**. Už většina starších textů zmiňuje, že Wingelmüller vykonal studijní cestu na britské ostrovy, třebaže se v jejich detailech tyto texty rozcházejí s údaji jiných autorů **[26, s. 87][17, s. 343]**. Co je ale pro dané studie typické, je to, že jejich autoři nepřičklí Wingelmüllerovi úlohu osoby, z jejíž strany vzešel podnět k tomu, aby tento architekt odcestoval do zahraničí. V Liechtensteinském rodovém archivu ve Vídni je však uložena i stať Emila Edgara, tvrdícího, že to byl sám architekt, kdo svého zaměstnavatele v roce 1845 žádal o svolení

vypravit se přibližně na dva měsíce do zahraničí, a to konkrétně do Velké Británie, Francie a Belgie (v případě posledních dvou zemí se mělo jednat o země, přes které Wingelmüller putoval).

Ani Wingelmüllerovy cesty nicméně nevyčerpávají všechny příklady cest architektů a stavitelů předních romantických aristokratických rezidencí v českých zemích, které může badatel naléznout. Z hlediska možnosti poukázání na různorodost inspiračních zdrojů využitých při jejich úpravách a výstavbách je ale patrně nejzajímavější případ historizujících adaptací Sychrova knížat z Rohanu. Pakliže totiž již byla řeč o stavebníkově návštěvě Rožmberka, je nutno zmínit se o dalších osobách, kterým zámek vděčí za svou podobu. Zatímco některé plány pro exteriér zámku vytvořil německý architekt Bernhard Grueber, který v Čechách vstoupil do služeb členů Společnosti vlasteneckých přátel umění **[27]**, měl velkou zásluhu na ztvárnění sychrovských interiérů Josef Pruvot, rohanský stavební adjunkt, správce a později i ředitel. Z analýzy dochovaných pramenů vyplývá, že i Pruvot vykonával studijní cesty, třebaže není zcela jasné, zdali iniciativa vždy vzešla ze strany jeho pána, nebo naopak od něj samotného. Zaměříme se proto nyní krátce i na jeho výpravy. Po přihlédnutí ke knize hostů na Hluboké z druhé poloviny 19. století je jasné, že Pruvot 8. dubna 1855 navštívil tento schwarzenberský zámek. Dokladem je totiž jeho podpis v ní. Informace pod jménem „rohanský knížecí stavební správce“ **[28, nefol.]** zároveň vylučuje možnost záměny osob či chybného čtení jména. Vzhledem k tomu, že úpravy Sychrova tehdy probíhaly naplno, není pochyb, že důvodem jeho návštěvy zámku bylo hledání inspirace.

Další z doložitelných cest vykonaných Pruvotem je pak jeho návštěva romantického zámku Boru u Tachova, upraveného rodinou Kamilovy manželky Adély z Löwensteinu. Svědectvím o Pruvotově prohlídce zámku jsou jeho skici uložené v plánové dokumentaci k přestavbě Sychrova, mezi nimiž badatel nalezne i jeho skici vztahující se ke jmenovanému zámku a některým jeho detailům **[29]**. I proto se jeví jako více než pravděpodobné, že Pruvot navštívil Bor u Tachova kvůli hledání inspirace pro severočeské sídlo

Rohanů. Příklady týkající se Hluboké a Sychrova tudíž stejně jako Kamilova návštěva Rožmberka opět jasně dokládají, že si obdobné projekty realizované v českých zemích mohly – což je zapotřebí zdůraznit – navzájem sloužit jako vzor a zdroj inspirace.

Mezi plánovou dokumentací k přestavbě Sychrova nalezneme badatel v neposlední řadě i příklady dalších skic a nákrešů, jejichž autorství nemůže být vzhledem k chybějící signaci potvrzeno a jejichž námětem byla jiná šlechtická sídla či další stavby, kterými se chtěl kníže z Rohanu (nebo například Pruvot) inspirovat. Přestože není zcela jasné, zdali je stavebník či jeho stavitel navštívili (jelikož jejich podobu mohli znát z existujících dobových vyobrazení), potvrzují nákrasy těchto památek díky jejich různorodosti již výše uvedenou skutečnost, že navzdory existenci dobové anglomanie byla inspiračními zdroji pro projekty realizované tehdy aristokracií usazenou v českých zemích celá řada. Některé z nich odkazují na německou architekturu, například na tzv. obloučkový styl (Rundbogenstil), jehož výrazné znaky Sychrov rozhodně nepostrádá a který do projektu pravděpodobně nezakomponoval Bernhard Grueber, studující a působící svého času v Německu [1, s. 415]. Různorodost inspiračních zdrojů jakož i příklady uvedené v tomto textu nicméně naznačují, že se badatelé věnující se stavebním aktivitám a krajinářské tvorbě šlechty v období romantismu nutně musejí soustředit i na ty prameny, díky nimž by mohli detailně sledovat nikoliv pouze britské cesty stavebníků, architektů a stavitelů, ale i jejich další výpravy.

Závěr

Po přihlédnutí k informacím předchozích odstavců a stran je jasné, že cestování v některých případech představovalo významný inspirační zdroj pro stavební aktivity aristokracie v období romantismu jakož i pro její krajinářskou tvorbu. Ze sledovaných případů vyplynulo, že cestování mohlo sloužit jako intencionální zdroj inspirace pro tuto činnost (cesta Jana Adolfa ze Schwarzenbergu v roce 1838, cesta Františka Arnošta z Harrachu v závěru třicátých let 19. století) a že mohlo být i něčím, co jako zdroj

inspirace pravděpodobně plánováno nebylo (Schwarzenbergova uherská výprava). Výpravy stavebníků zároveň mohly sloužit jako zdroj inspirace nejen pro projekty týkající se zkrášlování a výstavby rodových sídel šlechty, ale i pro její krajinářskou činnost, a to nikoliv pouze v tom případě, že jejich cílem byla Velká Británie.

Co se týče architektů a stavitelů ve službách šlechty, ukázala studie něco podobného i v souvislosti s nimi. Analyzované případy také ukazují, že studijní cesty nepodnikaly tyto osoby pouze na přání svých pánů, nýbrž rovněž ze své vlastní iniciativy (Karl Fischer, Georg Wingelmüller). Příklady Josefa Pruvota, který kromě Hluboké navštívil i Bor u Tachova a možná i řadu dalších památek, či Josefa Schubertha jsou také více než zajímavým dokladem o tom, že navzdory silné vlně anglomanie, jež zasáhla české země ještě před polovinou 19. století, sehrávaly stejnou roli jako cesty stavebníků, architektů a stavitelů do Velké Británie i jejich výpravy na jiná místa. Skutečnost, že i podoba Hluboké či Boru u Tachova vychází z britského gotického revivalu, na tom v žádném případě nic nemění.

Použité zdroje:

- [1] BINDER, Filip. Česká a rakouská šlechta a romantismus aneb urození stavebníci a jejich sídla a krajinářská tvorba v evropském kontextu. Disertační práce na FF UK. Praha 2024. 630s.
- [2] BINDER, Filip. *Cesty hraběte Františka Arnošta z Harrachu do Velké Británie*. In: *Historica Olomucensia* 63, 2022, vol. 63. s. 35–62. ISSN 1803-9561.
- [3] BINDER, Filip. *Die britischen Reisen der böhmischen und österreichischen Aristokraten im Zeitalter der Romantik und deren Einfluss auf ihre Landschaftsgestaltung (am Beispiel der Geschlechter Schwarzenberg, Harrach, Auersperg und Buquoy)*. In: *Die Gartenkunst* 34, 2022, Nr. 1. s. 87–97.
- [4] BINDER, Filip. *Die Landschaftsgestaltung des Fürsten Johann Adolph II. zu Schwarzenberg in Südböhmen und der Einfluss seiner Reisen darauf*. In: *Historische Gärten* 29, 2023, Nr. 2. s. 27–32.
- [5] KORBEL, Tomáš. *Čeští architekti a stavitelé v 19. století: Profesionální a společenský vzestup*. Praha: Fakulta humanitních studií UK, 2022. 315 s. ISBN 978-80-7571-087-1.
- [6] LENDEROVÁ, Milena. *Sociální a kulturní funkce francouzštiny ve společnosti českých zemí v období „mezi časy“*. In: LORMAN, Jaroslav a TINKOVÁ, Daniela, eds. *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. Praha: Casablanca 2009. s. 236–248. ISBN 978-80-903756-6-6.
- [7] CERMAN, Ivo. *Pouť do Pompejí. Marie Josefína z Windischgrätzu v Itálii 1774–1776*. In: BŮŽEK, Václav a DIBELKA, Jaroslav, eds. *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku. České Budějovice: Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2007. s. 113–133. ISBN 978-80-7394-020-1.*
- [8] McCARTHY, Michael. *The Origins of the Gothic Revival*. New Haven – London: Yale University Press, 1987, 212 s. ISBN 0300037236.
- [9] VYBÍRAL, Jindřich a SEKYRKOVÁ, Milada. *Britská cesta Jana Adolfa ze Schwarzenbergu roku 1825*. In: *Umění* 46, 1998, č. 1–2. s. 129–145. ISSN 0049-5123.
- [10] Státní oblastní archiv v Třeboni, oddělení Český Krumlov, Rodinný archiv Schwarzenberků, Hluboká nad Vltavou, cestovní deník Jana Adolfa II. z britské cesty v letech 1825–1826, sign. Johann Adolf 3e.
- [11] Státní oblastní archiv v Třeboni, oddělení Český Krumlov, Sbírka rukopisů Český Krumlov, cestovní deník Jana Adolfa II. z britské cesty v roce 1838, inv. č. 701.
- [12] VYBÍRAL, Jindřich. *Hluboká jako „ženský vrch“*. In: PETRBOK, Václav, ed., *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Praha: Academia, 1999, s. 80–83.
- [13] VYBÍRAL, Jindřich. *Století dědiců a zakladatelů. Architektura jižních Čech v období historismu*. Praha: Argo, 1999. 216 s. ISBN 80-7203-205-4.
- [14] Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Familienarchiv Harrach, kart. 196, 467, 468a, 468b.
- [15] https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Johann_Adolf_II_vo_n_Schwarzenberg_Litho.jpg [15. 6. 2024].
- [16] WAINWRIGHT, Clive. *The Gothic Revival in Britain from Walter Scott to Pugin*. In: MŽYKOVÁ, Marie. *Kamenná kniha. Sborník k romantickému historismu – novogotice*. Sychrov 1997. s. 33–52.
- [17] https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Franz_Ernst_von_Harrach_Litho.jpg [15. 6. 2024].
- [18] IVANEGA, Jan. *Buquoyové přestavby hradu Rožmberk nad Vltavou*. In: IVANEGA, Jan, ŠÁMAL, Petr a TRNKOVÁ, Petra. *Buquoyův Rožmberk. Vizuální kultura šlechtického sídla v období romantického historismu*. Praha: Artefactum, 2013. s. 9–37. ISBN 978-80-86890-48-7.
- [19] KUTHAN, Jiří. *Aristokratická sídla v českých zemích 1780–1914*. Praha: NLN, 2014. 712 s. 978-80-7422-332-7.

- [20] BAŽANT, Eduard. *Burg Rosenberg*. Rosenberg, 1939. 64 s.
- [21] ŠANTRŮČKOVÁ, Markéta, HOJDA, Zdeněk, KRUMMHOLZ, Martin a kol. *Jan Rudolf Černín a jeho Krásný Dvůr. Krajinářský park v Čechách v ohnisku vlivů a cestovních inspirací 1770–1830*, Praha: NLN, 2023. 400 s. ISBN 978-80-7422-865-0.
- [22] Státní oblastní archiv v Třeboni, oddělení Český Krumlov, Rodinný archiv Schwarzenberků, Hluboká nad Vltavou, cestovní deník Jana Adolfa II. z uherské cesty, sign. Johann Adolf 3f.
- [23] Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Familienarchiv Harrach, kart. 468b, sign. 468b.1.
- [24] Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Familienarchiv Harrach, kart. 761, sign. 761.2.
- [25] JEŘÁBEK, Tomáš. *Neogotická přestavba zámku v Lednici*. In: KORDIOVSKÝ, Emil a kol. *Městečko Lednice, Lednice, 2004*. s. 386–392.
- [26] ZATLOUKAL, Pavel, KREJČÍŘÍK, Přemysl a ZATLOUKAL, Ondřej. *Lednicko-valtický areál*. Praha: Foibos, 2012. 192 s. ISBN 978-80-87073-45-2.
- [27] VOSTŘELOVÁ, Věra. *Zkamenělá hudba. Tvorba architekta Bernharda Gruebera (1806–1882)*. Praha: UMPRUM, 2018. 392 s. ISBN 978-80-87989-38-8.
- [28] Státní oblastní archiv v Třeboni, oddělení Český Krumlov, Sběrka rukopisů Český Krumlov, inv. č. 497.
- [29] Státní oblastní archiv v Litoměřicích, oddělení Děčín, Rodinný archiv Rohanů, inv. č. 1236